

Indledningen er redigeret af Krista Stinne Greve Rasmussen og Stine Guldahl Holst
Tilsyn ved ph.d. Jens Rasmussen

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med
punktcommentarer, tekstreddegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Aabent Vennebrev til en Engelsk Præst

ved Jon Tafdrup

Indhold

- 1 Anledning
- 2 Nugent Wade, Grundtvig og de engelske kirkeforhold
- 3 Grundtvigs præstevirke indtil 1839
 - 3.1 Dimissagen og Grundtvigs første præstekald 1811-1813
 - 3.2 De to næste kald, den kirkelige anskuelse, censurdommen og embedsnedlæggelsen i 1826
 - 3.3 Ideen om sognbåndsløsning, frimenighed og virket ved Frederiks Tyske Kirke fra 1832
 - 3.4 Kaldet til Vartov 1839
- 4 Grundtvig og den danske statskirke anno 1839
- 5 Tiltrædelsesprædikenen i Vartov
- 6 Modtagelse
- 7 Anvendt litteratur

1 Anledning

Sigtet med *Aabent Vennebrev til en Engelsk Præst*, der udkom i juni 1839, er fra Grundtvigs side dobbelt. Med et offentligt, trykt brev vil han dels lette læsningen for modtageren, den britiske præst Nugent Wade, og dels over for en større kreds redegøre for “saavel min forrige som min nærværende Stilling”, som han formulerer det (s. 5). Grundtvig giver på den baggrund en fremstilling af sit hidtidige virke i den danske statskirke. Hovedanledningen er, at Grundtvig lige var tiltrådt et embede som præst i Vartovs hospitalskirke. Derfor ser han sig nødsaget til at fremlægge sit syn på forholdet mellem statskirken, som han i årevis havde været en harsk kritiker af, men nu igen officielt en repræsentant for, og det, han benævner “Christi ‘hellige,

almindelige Kirke” (s. 4). Desuden er vennebrevet skrevet som et delvist svar på et brev fra Wade dateret den 14. maj 1839 (Lindhardt 1972, s. 107-111).

Indholdet af pamfletten er todelt. De første to tredjedele udgøres af det åbne brev til Wade, dateret den 12. juni, den sidste af Grundtvigs tiltrædelsesprædiken i Vartov, som han holdt den 9. juni 1839.

De holdninger, som Grundtvig udtrykker i *Aabent Vennebrev* om forholdet mellem statskirke, præst og menighed samt spørgsmålet om sognebåndsløsning, ligger i forlængelse af hans kirkepolitiske skrift fra februar 1839, *Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed*, som han også henviser til (s. 12 og 15). *Tale til Folkeraadet* var skrevet som reaktion på, at Roskilde Stænderforsamling endnu engang havde afvist at gå videre med et forslag, der ville stille den enkelte borger fri til at vælge en præst uden for sit sogn, altså indførelsen af sognebåndsløsning. Grundtvig holdt især biskop Mynster ansvarlig for afvisningen. I sin tale opsummerer Grundtvig sine kirkepolitiske holdninger fra 1830'erne (læs indledningen til *Tale til Folkeraadet* [her](#); jf. Rasmussen 2022).

Grundtvig havde gennem årene kæmpet mod rationalisterne og for, at hans eget skrifttro kristendomssyn skulle finde sin plads enten inden- eller udenfor statskirken. Han, hans ligesindede og alle andre skulle have frihed i åndelige forhold til at følge deres egen overbevisning (fx i forhold til liturgi og bekendelse), de skulle have, hvad han kalder samvittighedsfrihed. Hans embedsvirke er kendetegnet af denne hidtil frugtesløse kamp, og vennebrevet reflekterer kampen med et selvbiografisk omdrejningspunkt.

2 Nugent Wade, Grundtvig og de engelske kirkeforhold

Nugent Wade var født 1809 i Dublin, hvor han fik sin uddannelse ved Trinity College. I 1833-1839 virkede han som præst ved det engelske konsulat i Helsingør. Han mødte Grundtvig i november 1834 og blev en vigtig kilde for Grundtvig til oplysning om samtidige engelske forhold (Toldberg 1948, s. 46; Lindhardt 1972, s. 99). Efter sine tre englandsrejser (1829, 1830 og 1831) havde Grundtvig ved selvsyn gjort sig bekendt med de engelske forhold. Han havde på sine rejser fået et førstehåndsindtryk af bl.a. englændernes virkelyst og frihed, som han værdsatte.

Wade førte dagbog i nogle af Danmarks-årene, hvor han også nedfældede overvejelser om sine møder med Grundtvig, som han havde stor veneration for. Samtidig vedgår han dog sin uforståenhed i forhold til nogle af Grundtvigs synspunkter. Helge Toldberg udtrykker deres forhold således, at Wade havde en “evne til at skelne mellem totalindtrykket af Grundtvigs personlighed og paa den anden side de enkelte grundtanker” (Toldberg 1948, s. 50 f.). Selv karakteriserer Wade Grundtvig som en “powerful man mighty in the Scriptures – & has drunk deep of the Spirit – still his opinions perplex me – seem quite strange & yet mixed with some great & comprehensive truths” (indtryk fra et selskab holdt den 12. februar 1835, jf. Toldberg 1948, s. 49). Efter afskeden med Danmark den 4. april 1839 vedblev Wade og Grundtvig at have kontakt nogle år endnu (Lindhardt 1972, s. 100 f.).

I vennebrevet adresserer Grundtvig enkelte steder de engelske kirkeforhold. I England var den anglikanske kirke presset og havde tilladt etableringen af kristne trossamfund uden for statskirken (Grell 1992, s. 148 f.). Grundtvig havde bl.a. gennem Wade og den danske teolog Frederik Hammerich fulgt med i udviklingen af den højkirkelige og traditionsbundne Oxfordbevægelse, hvis vægtige støtte var teologen Edward B. Pusey (Grell 1995, s. 24 og 32). Bevægelsens udgangspunkt var en kritik af rationalismen og den anglikanske kirkes accept af statens autoritet i religiøse spørgsmål. Selvom Wade ikke entydigt bakkede op om bevægelsen, var han optaget af Grundtvigs kirkelige anskuelse og muligheden for at påvirke bevægelsen ved hjælp af Grundtvigs kirketanker (Grell 1995, s. 29). I *Aabent Vennebrev* efterspørger Grundtvig "Dr. Puseys Brev til Biskoppen i Oxford" og sigter dermed til det nyligt udgivne skrift *A Letter to the Right Rev. Father in God, Richard Lord Bishop of Oxford, on the Tendency to Romanism, imputed to Doctrines held of old, as now, in the english Church*; et skrift han gerne vil give Wade sin mening om (s. 4).

I 1843 på den sidste Englandsrejse mødtes Grundtvig både med Wade og en række af Oxfordbevægelsens hovedmænd, herunder Pusey, men blev ikke efterladt med noget godt indtryk. Han fandt deres principper stærkt katolske og mistede efterhånden interessen for bevægelsens virke (Lindhardt 1972, s. 105).

3 Grundtvigs præstevirke indtil 1839

Grundtvigs ujævne og turbulente virke som præst i den danske statskirke danner en personlig og biografisk baggrund for brevdelen af *Aabent Vennebrev*. Fra det første kald som kapellan for sin far i Udby, som Grundtvig kun modvilligt gik ind til, til de syv år fra 1832 til 1839, hvor han uden embede havde haft tilladelse til at holde "offenlig Gudstjeneste hver Søndag, efter Stats-Kirkens Liturgi, med fri Tilhørere" (s. 11) i Frederiks Tyske Kirke. Formelt havde Grundtvig været uden lønnet kald, siden han i maj 1826 havde valgt at nedlægge sit embede som kapellan ved Vor Frelsers Kirke i København.

I det følgende vil de væsentligste årsager til Grundtvigs vaklende embedskurs blive fremdraget.

3.1 Dimissagen og Grundtvigs første præstekald 1811-1813

I 1810 havde Grundtvig ingen planer om at blive præst. Han virkede som fri skribent og lærer på Schouboes Institut i København, en beskæftigelse han var tilfreds med. Da han modtog et brev fra sine forældre om at blive kapellan for sin svagelige og ældre far i Udby, afviste Grundtvig ad flere omgange ønsket, bl.a. med begrundelsen: "Ubetinget kunde og burde jeg ei forlade en Stilling, hvori jeg virker med Lyst og Held". Han beder faderen først at afsøge andre muligheder, men lover samtidig at stå til rådighed som en sidste udvej (*Breve* 1 1924, s. 22). Af den årsag meldte Grundtvig sig til dimis, altså til at holde den prøveprædiken, som var forudsætningen for at kunne opnå et præsteembede.

I *Aabent Vennebrev* betegner Grundtvig udgivelsen i 1810 af sin prøveprædiken med den ramme titel *Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?*, som første gang, det

udtrykkeligt går op for ham, at han som bibeltro (med hans eget ord: ortodoks) kristen bliver nægtet at udtrykke sig i kraftige vendinger mod den fremherskende rationalisme (s. 6). Grundtvig anvender betegnelsen 'det Naturalistiske Parti' om rationalisterne i kirken (jf. Nyborg 2012, s. 127). Grundtvig var blevet frarådet at udgive prædikenen, hvad der heller ikke var sædvane i samtiden, men dels for at glæde sin fader og dels for at ytre sig offentligt om kirkens tilstand og præstestanden, blev den sendt i trykken (Thaulow 2018c, s. 119).

Prædikenen vakte stor opsigt og blev hurtigt trykt i tre oplag. En del københavnske præster følte sig ramt af Grundtvigs angreb på deres forkyndelse, og resultatet var en klage stilet til det danske kancellis underskrevet af seks ud af Københavns tyve præster. Herfra gik sagen sin gang med indhentning af erklæringer fra både biskoppen og Det Teologiske Fakultet, hvor sidstnævnte stod i en prekær situation, da censor havde tildelt Grundtvig karakteren *Laudabilis et quidem egregie* (lat., 'rosværdig, endog i udmærket grad') for prædikenens afholdelse. Man kan læse nærmere om sagens videre gang i [indledningen til dimisprædikenen i Grundtvigs Værker](#) (Thaulow 2012). Efter et længere forløb, hvor Grundtvig forsøgte at føre sagen for en regulær domstol, endte det med, at Grundtvig modtog, som han selv anfører, en "mild Irettesættelse" fra universitetets konsistorium (s. 7).

Dimissagen skadede generelt hans borgerlige anseelse samt hans muligheder for at opnå præsteembede i København (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 328). Grundtvig blev dog i 1811 indsat som sin fars personlige kapellan i Udby på Sydsjælland, hvor han blev indtil dennes død i 1813.

3.2 De to næste kald, den kirkelige anskuelse, censurdommen og embedsnedlæggelsen i 1826

Hovedstaden var imidlertid den kampplads, hvor han mente, det kirkelige slag skulle stå for at kunne vindes. Da han vendte tilbage fra Udby til København gæsteprædikede han i de københavnske kirker, men som han noterer i vennebrevet, blev snart "alle Hovedstadens Prækestole lukkede" for ham (s. 7). Årsagen var endnu engang en krads kritik af præstestanden, som han havde fremført på Landemodet i Roskilde i oktober 1814. Her holdt han en tale under overskriften "Om Polemik og Tolerance eller om Tvist og Taal", der opfordrede alle præster til at kæmpe for den sande tro (talen er i sin helhed trykt i *Værker i Udvalg*, bind 2, jf. Grundtvig 1941, s. 93-107; se også Thaulow 2018c, s. 138-144). Talen vakte så stærk forargelse, at Grundtvig efterfølgende modtog en skarp irettesættelse af biskop Münter (Bugge 1953, s. 99; *Breve* 1 1924, s. 222 f.). Følgen blev, at Grundtvig anden juledag 1815 ved en gudstjeneste i Frederiksberg Kirke bekendtgjorde, at han helt ville trække sig som prædikant og tilmed nedlægge sin præstepen, så længe han ikke havde embede (Scharling 1947, s. 198). I vennebrevet anfører Grundtvig det som et "gyldigt Beviis" på, hvor lidt han selv søgte striden (s. 8). Det er da også sandt, at hans kristne polemik og den fordømmende tone for en stund var neddroset i perioden frem til 1821 (Thaulow 2018c, s. 9).

Grundtvig noterer kortfattet, at der gik længere, end han havde tænkt, før han igen havde embede. I 1821 blev han uden ansøgning kaldet til sognepræst i Præstø og

Skibinge, “60 engelske Mile” fra Hovedstaden (s. 8). Han havde overvejet at søge embedet, men havde afstået, da han i grunden ikke havde lyst til at forlade København (Rønning 1907-1914, bind 2:2, s. 193). Med en allusion til 1 Krøn 29, 12-14 lader Grundtvig dog forstå, at det må have været Guds forsyn at sende ham væk fra byen, og belønningen kom i 1822, da han efter ansøgning blev kaldet til kapellan i Vor Frelsers Kirke på Christianshavn, hvor han i en fyldt kirke blev indsat første søndag i advent, og hvor stiftsprovst i Vor Frue Kirke, H.G. Clausen, holdt tale (Rønning 1907-1914, bind. 3:1, s. 7).

Det var dog en anden Clausen, som var medvirkende årsag til, at Grundtvig så sig nødsaget til direkte at nedlægge sit embede i 1826 – nemlig sønnen, den indflydelsesrige professor H.N. Clausen. Grundtvig formulerer det således i vennebrevet, at han slet ikke kunne begribe:

hvordan Orthodoxe Præster kunde nære sig i Stats-Kirken, hvor de ved deres Embeds-Eed forpligtedes til “af alle Kræfter” at bestride falsk Lærdom, naar de, efterat have gjort det, uden at *Hovedsagen* undersøgedes, kunde stævnes som *Injurianter* (s. 9).

Ovenstående er møntet på præsteløftet, som eksplicit tilsiger, at falske lærdomme skal bekæmpes (jf. *Danmarks og Norgis Kirke-Ritual* 1985 [1685], s. 133 og 190), og det var Grundtvig, der i kølvandet på udgivelsen af sit fejdebrev *Kirkens Gienmæle*, kort efter var blevet stævnet af Clausen for injurier. I *Kirkens Gienmæle* imødegås de synspunkter, som Clausens er fremkommet med i bogen *Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus* (1825). Dette gør Grundtvig på så grov en facon, at Clausen så sig nødsaget til at lægge sag an. I skriftets forord opfordrede Grundtvig Clausen til enten at undskylde sine standpunkter over for den kristelige kirke eller at nedlægge sit embede og aflægge sig sit kristelige navn (Grundtvig 1825, s. [IV]).

I *Kirkens Gienmæle* redegør Grundtvig desuden for det, som senere er blevet omtalt som hans kirkelige anskuelse, hvor kirkens fundament skal findes i den apostolske trosbekendelse og sakramenterne dåb og nadver, en kirkelig praksis, han finder går forud for skriften (Grundtvig 1825, s. 9; læs indledningen til værket [her](#); jf. Thaulow 2013, opdat. 2018).

Grundtvig forsøgte uden held at stoppe sagen, før den endte hos domstolene (Rasmussen 2023, s. 78 f.). Da han i april indså, at det ikke var muligt, tog han den usædvanlige og opsigtsvækkende beslutning at trække sig fra sit præsteembede (jf. Rønning 1907-1914, bind 3:1, s. 141-145).

Han tabte derefter injuriersagen. Grundtvig blev den 30. oktober 1826 dømt efter *Danske Lov* 6-21-4 samt trykkefrihedsforordningen af 27. september 1799, § 12. Straffen ifølge førstnævnte blev en mild bøde og betaling af Clausens sagsomkostninger, mens overtrædelsen af trykkefrihedsforordningen fik langt alvorligere følger i form af livslang censur, der ifølge forordningen var eneste mulige straf. Herefter måtte Grundtvig ikke lade noget skrift trykke, før det havde været igennem forhåndscensur (Bøje 1984, s. 58 f.; Dam 1999, s. 21 f.). Først i december 1837 efter en lempelse af trykkefrihedsforordningen fik Grundtvig ophævet censuren.

3.3 Ideen om sognbåndsløsning, frimenighed og virket ved Frederiks Tyske Kirke fra 1832

I de følgende år måtte Grundtvig og hans tilhængere gentænke deres kirkepolitiske ståsted for at fremme deres trossag. Ideen om sognebåndsløsning optræder første gang i tredje del af artikelserien "Om Religions-Frihed", hvis to første dele udkom i 1827, mens tredje del var blevet pålagt censur, beslaglagt og først udgivet i 1866. Desuden modnedes efterhånden tanken om at kæmpe for det, han i vennebrevet kalder "*Lutheranernes Samvittigheds-Frihed*" (s. 9) ikke ved at kræve rationalisterne smidt ud af statskirken, men ved selv at ville udtræde (s. 10). I første omgang var det Grundtvigs venner med J.C. Lindberg i spidsen, der i september 1831 ansøgte kongen om tilladelse til at danne en fri menighed med Grundtvig og Lorenz Simonsen som præster. I vennebrevet begrundede Grundtvig det forventlige afslag med ordene, at regeringen ikke havde kunnet give sin tilladelse: "uden derved at erklære, at Den enten ikke vilde eller ikke kunde handhæve de gamle Kirke-Love" (s. 10; en nærmere redegørelse for forløbet kan læses i [indledningen til Om den Clausenske Injurie-Sag](#); jf. Thaulow 2018a).

Ved biskop P.E. Müllers mellemkomst blev udfaldet således, at Grundtvig i marts 1832 ved kongelig resolution fik tilladelse til at holde aftenssangsgudstjenester i Frederiks Tyske Kirke. Han måtte dog ikke forrette sakramenter eller udføre kirkelige handlinger. Han blev desuden påbudt at følge gældende ritualer samt anvende den autoriserede salmebog (se Lindberg 1836). Her kunne han i syv år "under de *frieste* Forhold", som han udtrykker det i vennebrevet, prøve, hvad troens ord på hans læber kunne formå (s. 11).

Som afslutning på første del af *Aabent Vennebrev* anfører Grundtvig, at han i grunden har været tilfreds ved at være i en "misundelsesværdig fri og behagelige Stilling" (s. 18), altså ikke været forpligtet på det omfattende arbejde som præst i et større sogn. Han erklærer direkte, at havde han fået en mulighed for at samle sin menighed om nadver og konfirmation, havde han fortsat uden stilling som hidtil (s. 18). Gældende for sagen var, som han ikke nævner i brevet, at han også ønskede at forestå konfirmationen af sin to sønner, Svend og Johan.

3.4 Kaldet til Vartov 1839

I første omgang havde han efter et møde med biskop Mynster ansøgt om tilladelse til holde altergang med sine tilhørere og konfirmere deres børn i Frederiks Tyske Kirke. Samtidig ansøgte han om lov til at konfirmere sine egne sønner (Rasmussen 2023, s. 125-127; se også Bech udg. 1878, s. 212 f.). Dette blev på Mynsters foranledning afslået af kancelliet den 10. januar 1839. Derefter var Grundtvig nødt til at gentænke hele situationen. Vartov havde nogle måneder stået som en mulighed i et lille puslespil, idet præsten ved Helligåndskirken, B.P. Kofod, var gået bort den 11. januar 1839. Grundtvig vidste fra Gunni Busck, at præsten ved Vartov, N.G. Wolf, agtede at søge dette embede, hvorved Vartov stod ledig (Bech udg. 1878, s. 221 f.). Efter på forhånd at have hørt kongen om sine muligheder, indgav Grundtvig den 25. marts en ansøgning om stillingen med ordene:

da nu Præste-Embedet ved H. Aands eller Vartou Hospital er blevet ledigt, beder jeg allerunderdanigst Majestæten betro mig det, som det eneste Præste-Embede i Hovedstaden jeg af flere Grunde og med særdeles Hensyn paa mine videnskabelige Sysler, tør paatage mig at besørge (*Breve* 2 1926, s. 300 f.).

I forhold til sine to sønner og sine tilhængere i øvrigt ville Grundtvig her få mulighed for at forrette de kirkelige handlinger med kun en begrænset selvstændig menighed, der også skulle plejes. Sagen trak dog noget ud, idet kongen ikke sendte ansøgningen direkte til behandling i kancelliet, men beholdt den for igen at høre biskop Mynsters mening. Biskoppen var ikke Grundtvig venligt stemt, men efter sigende skulle han have rådet kongen til at give ham stillingen, da "Grundtvig uden embede ville stifte mere uro" (Rønning 1907-1914, bind 3:2, s. 223). Den 28. maj kunne stiftsprovst E.C. Tryde endelig meddele Grundtvig, at han var blevet kaldet til Vartov Kirke. Søndag den 9. juni blev han derefter indsat i det embede, han passede indtil sin død i 1872.

4 Grundtvig og den danske statskirke anno 1839

I vennebrevet anfører Grundtvig, at han i al sin tid havde udvist vilje til som en "ærlig *Luthersk Christen*" polemisk at sætte sig op mod det bestående (s. 6). Han mener at have kæmpet en "Dyst for den *Lutherske Kirke*" mod rationalisterne og deres fornuftsbaserede fortolkninger af Biblen (s. 7).

Udnævnelse til præst i Vartov fik ikke Grundtvig til at standse eller mildne sin kritik af statskirken. For ham har staten ikke myndighed til at definere, hvad der er den sande trosudøvelse for den enkelte (jf. Lodberg 1998, s. 171), og i vennebrevet udtrykker han sin overbevisning om, at muligheden for sognebåndsløsning en dag vil blive indført (s. 13). På den baggrund berører han et par aktuelle sager i den samtidige trosdebat, som her skal nævnes.

Grundtvig anvender nogle sider i sit skrift på at imødegå Chr. H. Kalkar, der i avisen *Fædrelandet*, den 9. marts, og i skriftet *Nogle smaa Afhandlinger om kirkelige Anliggender* fra april 1839, var fremkommet med en række polemiske udfald mod Grundtvigs *Tale til Folkeraadet* og hans holdning til statskirken, præsternes stilling og fortolkning af sognebåndets historie (jf. Kalkar 1839a og 1839b). I alt forsvarede Kalkar den eksisterende gejstlighed, men særligt er det Grundtvigs udfald mod biskop Mynster, som Kalkar skriver op imod og gennemgående finder ganske "uretfærdig" (Kalkar 1839b, s. 5).

Grundtvig kommenterer ikke Kalkars forsvar for Mynster i direkte vendinger, men indirekte berøres forholdet alligevel. For Grundtvig har ikke glemt, at der sandsynligvis "forestaar den Danske Stats-Kirke en *Liturgisk Forandring*", som han finder er en "farlig Sag for Kirke-Freden" (s. 17). Med dette sigter han til den langvarige debat om revision af liturgi og kirkeritual i den danske kirke, som havde pågået gennem 1830'erne, og som igen havde slået gnister, da Mynster efter to års arbejde udsendte *Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark* i begyndelsen af 1839. Mynsters udkast var moderat og kompromissøgende, men kom samtidig med et ufravigeligt krav om, at alle statskirkens præster skulle anvende ritualet, noget Grundtvig ikke kunne tilslutte sig (Rasmussen 2012, s. 144 f.). For

Grundtvig er den påtænkte revision dog ikke et argument for at forsage et nyt embede i statskirken. Hvad enten han stod inden- eller udenfor kirken i embedsmæssig henseende, så ville sagen “i begge Tilfælde have eens Vigtighed for mig” (s. 17). Og senere på året tog han så Mynsters bog under overordentlig kritisk behandling i *Frisprog mod H. H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Forordnet Alterbog* (læs mere om striden og ritualrevisionen i indledningen til dette skrift [her](#); jf. Thaulow 2018).

5 Tiltrædelsesprædikenen i Vartov

Den 9. juni 1839, 2. søndag efter trinitatis, holdt Grundtvig sin tiltrædelsesprædiken i Vartov Kirke. Dagens evangelium var lignelsen om det store festmåltid (Luk 14,16-24). I forhold til renskriften af prædikenen (som findes i fasc. 29 i Grundtvig-arkivet) er den trykte tekst i *Aabent Vennebrev* en bearbejdet gengivelse. Det kan ikke afgøres, om den trykte tekst er nærmere den afholdte prædiken, eller om den blot er bearbejdet til trykken; i alle fald er den længere og mere detaljeret (jf. Thodberg 2003, s. 30; manuskriptteksten kan læses i Grundtvig 2003, s. 11-17).

Grundtvig indleder prædikenen med en hilsen til menigheden: “Guds Fred”, som henviser til apostlenes hilsen, da de udsendtes første gang (jf. Matt 10,12). En hilsen, som stadig til “Hverdags-Brug” af og til høres blandt almuen på landet, når man dér trådte over dørtærsklen til et hus (s. 19). Ifølge tidligere tiders skik og brug skulle den indtrådte derefter berette, fortsætter Grundtvig, hvorfra og hvorfor han kom, så værten kunne “forvisse sig om, hvilke Gæster Man husede, hvor de havde Freden fra, som de tilbød, og hvorvidt Fredens Budskab var deres rette Ærende” (s. 20). En vildfremmed mener Grundtvig dog langt fra at være i Guds “Bedehuus” denne dag, huset har længe været hans “præstelige Hjemstavn” (s. 21). Desuden er mange af tilhørerne fulgt med ham fra hans virke i Frederiks Tyske Kirke, og dels afløser han N.G. Wolf, som i 1821 også var hans forgænger i Præstembedet, og sidst indsættes han nu af stiftsprovst E.C. Tryde, som er en gammel medkæmper og ven (jf. Thodberg 2003, s. 28).

I den efterfølgende del af prædikenen understreger Grundtvig, at han ikke som en fremmed kommer “fra nogen *Sekt* i aandelig og christelig Forstand”, men fra den hellige, almindelige kirke, hvor Luthers navn er udødeligt (s. 22). På den måde positionerer han sig i forhold til statskirken. Den hellige, almindelige kirke er både hans og “Morten *Luthers* aandelige *Hjemstavn*” (s. 24). Det er den kirke, han for tredive år siden blev indviet til “efter *Apostolisk* Skik med Bøn og Haandspaalægelse” (s. 23).

Men hvad kommer han så for? Det mener Grundtvig selv er ganske enkelt sagt: nemlig for at “lyse Herrens Fred og Velsignelse over Huset af levende Stene”. Med ordinationsritualets ord får han samtidig lov til at uddele “de høiværdige Sakramenter” (s. 24; jf. Thodberg 2003, s. 28). Han agter at gøre sin stilling så fri som statskirken tillader, og glæder sig over embedet i Vartov, hvor han har den lykke, at “staae som Præst paa den frieste Fod, der findes i Riget” (s. 27). Med tanke på at Grundtvig tiltrådte et embede som hospitalspræst, hvor menigheden bestod af fattige

og syge, må det bemærkes, at han afslutningsvis fremhæver, at det ikke kun skal være “Krøblinger, Syge og Udlevede”, der skal nødes ind i kirken, men også de “Unge og Stærke” (s. 28).

6 Modtagelse

Vennebrevet vakte samtidens interesse og blev rundt omkring i landets aviser annonceret som udkommet i ugen efter udgivelsesdatoen. Allerede den 1. juli annonceres det i *Berlingske Tidende*, at 2. oplag har forladt trykken (nr. 154, den 1. juli, sp. [11]). I de fleste aviser er der tale om kortere annoncenotitser, men *Fyens Stifts Kongelig ene privilegerede Adresse- og politiske Avis samt Avertissementstidende* giver et fyldigt referat over fire spalter (nr. 114, den 28. juni, sp. [2-5]). I den danske skrivende offentlighed var enkelte reaktioner. Ugebladet *Den Frisindede* bragte en omtale af skriftet, formentlig forfattet af bladets redaktør, C. Rosenhoff. I omtalen anføres, at vennebrevet sprudler af “Lune og Vittighed”, og at der heller ikke er sparet på Grundtvigs sædvanlige “Kraftytringer” (den 25. juni 1839, s. 196; omtalen blev også bragt i *Den til Forsendelse med Brevposterne Kongl. allernaadigst privilegerede Horsens Avis eller Skanderborg Amtstidende*, den 4. juli, sp. [4]).

Chr. H. Kalkar, som Grundtvig havde kritiseret i vennebrevet, var også hurtig i vendingen. Den 28. juni imødegår han Grundtvigs skrift i det fynske ugeblad *Bidrag til Tidshistorien*. Punkt for punkt tager han til genmæle og håber således, at overbevise læseren om, “*paa hvad Maade Grundtvig har fordreiet mine Ord, for at kunne anbringe sin haanlige, en ret christen uværdige og usømmelige Tale*” (Kalkar 1839c, s. 103).

I et brev dateret den 9. august 1839 skriver endelig Wade med stor påskønnelse til Grundtvig, at han ugen forinden havde modtaget *Aabent Vennebrev* og været “agreeably surprised” over at være den åbne adressat. Derudover takker han for “the affectionate way in which you have addressed me in it” (Lindhardt 1972, s. 112).

7 Anvendt litteratur

- Bech, Henrik udg. (1878) *Gunni Busck, et Levnedsløb i en Præstegaard. Anden, forøgede Udgave*. København.
- *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende* (1839), nr. 154, den 1. juli. København.
- *Berlingske Tidende*, se *Berlingske politiske og Avertissements-Tidende*.
- *Breve 1 1924*, se Grundtvig, N.F.S. (1924).
- *Breve 2 1926*, se Grundtvig, N.F.S (1926).
- Bugge, Knud Eyvin (1953) “Grundtvigs landemodetaler” i *Grundtvig-Studier* 1953, s. 81-102. København.

- Bøje, Grete (1984) "Injuriesagen mod Grundtvig 1825-1826" i *Grundtvig-Studier* 1984, s. 34-65. København.
- Dam, Poul (1999) "Noget om Myterne omkring den Clausen'ske injuriesag og Grundtvigs censurperiodes afslutning" i *Grundtvig-Studier* 1999, s. 7-26. København.
- *Danmarks og Norgis Kirke-Ritual 1685-1985* (1985), udg. Udvalget for konvent for kirke og theologi. u.st.
- *Den Frisindede* (1839), nr. 49, den 25. juni. København.
- *Den til Forsendelse med Brevposterne Kongl. allernaadigst privilegerede Horsens Avis eller Skanderborg Amtstidende* (1839), nr. 79, den 4. juli. Horsens.
- *Fyens Stifts Kongelig ene privilegerede Adresse- og politiske Avis samt Avertissementstidende* (1839), nr. 114, den 28. juni. Odense.
- Grell, Helge (1992) *England og Grundtvig. Grundtvigs møde med England og dets betydning for hans forfatterskab*. Århus.
- Grell, Helge (1995) *Grundtvig og Oxfordterne. Grundtvigs møde med Oxfordbevægelsen og dets betydning for hans forfatterskab*. Århus.
- Grundtvig, N.F.S (1825) *Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiæ Dr. H. N. Clausen*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1924) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig, bind 1-2, bind 1: (1807-1820). København.
- Grundtvig, N.F.S (1926) *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, udg. Georg Christensen & Stener Grundtvig, bind 1-2, bind 2: (1821-1872). København.
- Grundtvig, N.F.S. (1941) *N.F.S. Grundtvig. Værker i Udvalg*, udg. Georg Christensen & Hal Koch, bind 2. København.
- Grundtvig, N.F.S. (2003) *Grundtvig. Prædikener i Vartov*, udg. Jette Holm & Elisabeth A. Glenthøj m.fl., bind 1-8, bind 1: 1839-40. København.
- Kalkar, C.H. (1839a) "Om Klagerne over Samvittighedstvang" i *Fædrelandet*, nr. 36, den 9. marts, s. 585-601. København.
- Kalkar, C.H. (1839b) *Nogle smaa Afhandlinger om kirkelige Anliggender*. Odense.
- Kalkar, C.H. (1839c) "I Anledning af Pastor Grundtvigs 'Aabent Vennebrev til en engelsk Præst'" i *Bidrag til Tidshistorien. Et Ugeblad, i Forbindelse med Fyens Stifts Adresse-Avis*, nr. 26, den 28. juni, s. 101-103. Odense.

- Lindberg, J.C. udg. (1836) "Allerhøieste Rescript angaaende Pastor N.F.S. Grundtvigs Aftensangs Prædikener i Frederiks tyske Kirke" i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 34, 21. august, sp. 533. København.
- Lindhardt, P.G. (1972) "Til belysning af Grundtvigs Englands-rejse 1843" i *Kirkehistoriske samlinger 1972*, s. 97-156. København.
- Lodberg, Peter (1998) "Grundtvig i økumenisk perspektiv" i *Grundtvig-Studier 1998*, s. 157-174. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Nyborg, Ole (2012) "N.F.S. Grundtvig og naturalismen" i *Grundtvig-Studier 2014*, s. 109-144. København.
- Rasmussen, Jens (2012) "Liturgi og tekster mellem statskirke og folkekirke" i *Kirkehistoriske samlinger 2012*, s. 137-163. København.
- Rasmussen, Jens (2022) "Indledning til Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Rasmussen, Jens (2023) *Grundtvig og Mynster. Fætre og fjender*. Aarhus.
- Rønning, Frederik (1907-1914) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*, bind 1-4. København.
- Scharling, C.I. (1947) *Grundtvig og Romantiken belyst ved Grundtvigs Forhold til Schelling*. København.
- Thaulow, Vanja (2012) "Indledning til Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?, Et Par Ord om min Dimisprædiken i Anledning af Brevet i Skilderiets No. 72, og Til Publikum!" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Thaulow, Vanja (2013, opdat. 2018) "Indledning til Kirkens Gienmæle mod Professor Theologiae Dr. H. N. Clausen, [Erklæring af 12. september 1825], Til de 88 Clausenianer og Venlig Advarsel" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Thaulow, Vanja (2018a) "Indledning til Om den Clausenske Injurie-Sag" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
- Thaulow, Vanja (2018b) "Indledning til Frisprog mod H. H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Forordnet Alterbog og Mit Frisprog og 'de saarede Hjerter'" i *Grundtvigs Værker*, udg. af Center for

Grundtvigforskning ved Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk)
Aarhus.

- Thaulow, Vanja (2018c) *Herrens Stridsmand. Retorisk kritik af N.F.S. Grundtvigs teologiske polemik i perioden 1810-1825*. Aarhus.
- Thodberg, Christian (2003) *Grundtvig. Prædikener i Vartov*, bind 1-8, bind 4: *Indledning og kommentar til Grundtvigs prædikener i Vartov 1839-42 (bind 1, 2 og 3)*. København.
- Toldberg, Helge (1948) "Nugent Wade i Helsingør. En engelsk præsts møde med Grundtvig og Mynster" i *Grundtvig-Studier* 1948, s. 42-56. København.